

поводу доминирующих ценностей студентов. Обосновано, что трансформация ценностного мира современной молодежи детерминирована изменениями, происходящими в Украине и мире.

Ключевые слова: ценностные ориентации, молодежь, студент, трансформационные процессы.

VALUED ORIENTATIONS OF STUDENTS

*Trebin M. P.,
Sakhan O. M.,
Podkurkova I. V.,
Dzvinyak D. L.*

In the article the analysis of the conducted sociological research is presented in the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine» concerning the dominant values of students, grounded, that transformation of the valued world of modern youth is determined what be going on changes in Ukraine and world.

Keywords: valued orientations, young people, student, transformation processes.

УДК 340/125

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА ЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано шляхи формування поліетнічності населення та розміщення етнічних груп в Україні. Розглянуто правові засади реалізації етнополітики Української держави щодо національних меншин. Досліджено проблеми захисту прав національних меншин у взаємозв'язку з урегулюванням етнічних конфліктів.

Ключові слова: нація, етнос, міжнаціональні відносини, міжнаціональні конфлікти, етнополітика.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі соціального розвитку особливого значення набуває забезпечення прав національних меншин як обов'язкова передумова досягнення міжнаціональної злагоди та стабільного демократичного розвитку українського суспільства. Це зумовлює актуальність вивчення міжнаціональних відносин у сучасній Україні, дослідження природи міжнаціональних конфліктів і з'ясування шляхів їх подолання.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Найближчий розвиток етнополітичної ситуації в Україні може відзначитися гострими виявами складних питань, одні з яких успадковано з минулого, інші – не мають аналогів і поставлені на порядок денний специфікою сучасного розвитку Української держави і суспільства та впливами на них зовнішніх чинників. Ці питання у формі суперечностей, а часом і локальних конфліктних ситуацій є невід’ємною складовою вітчизняного суспільного дискурсу (див. праці А. Антонюк, А. Євтух, А. Кіссе, В. Котигоренко, Л. Нагорної, У. Прибиткової та ін.). Незважаючи на те що дослідження міжнаціональних відносин широко відображено в науковій літературі, все ж слабо розробленими є проблеми захисту прав національних меншин і врегулювання етнічних конфліктів у сучасній Україні в аспекті їх взаємозв’язку. Їх аналіз і є *метою* статті.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі проживає близько 3,5 тис. націй, народностей. Більшість народів складають багатонаціональні держави. Якщо у країнах Європи нараховується майже 300 націй і народностей, у США, Канаді, Латинській Америці проживає близько 600 націй і народностей, то в Азії, Африці, Австралії – понад 2600 різних націй і народностей, племен та родів.

Така розмаїтість етнічного складу населення є результатом дії різного роду чинників, зокрема переміщення великих мас людей, які спостерігалися в усі періоди історії. Багатовекторні міграції викликали масштабні швидкі змішування представників різних народів, формували численні етнічні спільності у рамках однієї держави.

Україна належить до тих країн світу, яка має чи не найстрокатішу в етнічному плані палітру населення. Нині на її території проживають представники понад 127 етносів. Українці – головна складова національно-етнічної структури становлять близько 77,8 % усієї людності, росіяни – приблизно 17,3 % населення, а особи іншого етнічного походження (євреї, беларуси, молдавани, болгары, кримські татари, німці, поляки, угорці, румуни греки та ін.) – у межах 4,9 % [1, с. 5].

Аби досягнути всю палітру поліетнічності населення України, необхідно зупинитися на чинниках, які певною мірою визначають її сучасний етнокультурний розвиток. Передусім йдеться про шляхи формування поліетнічності та розміщення етнічних груп в Україні.

Для нашої країни характерними були два шляхи, що привели до розмаїтості етнічного складу її населення:

1) через автохтонів (до них щонайперше належать українці, певною мірою росіяни та беларуси, зрештою та їхня частина, яка веде родовід від племен, що населяли територію України в її нинішніх географічних межах у давні часи і стали основою формування белоруської та російської народностей);

2) у результаті переміщень (міграції) вихідців із різних етносів під впливом найрізноманітніших чинників (воєнних дій, примусового переселення, тиску

політико-ідеологічних чинників тощо). Цим шляхом на нинішню територію України прибули представники практично всіх етносів, включаючи значну частину росіян і белорусів (особливо у роки після Другої світової війни, коли для зміни етнічного складу населення і недопущення гомогенізації населення України використовувалися такі гасла, як допомога у відбудові зруйнованого війною народного господарства, інтеграція у єдиний народногосподарський комплекс, формування єдиної історичної спільності «радянський народ»).

Для ілюстрації того, як унаслідок міграцій виникали етнічні спільноти на території України, слід згадати історію появи декількох із них. Якщо взяти *молдаван* (їх зараз налічується близько 325 тис.), то їхні предки поселилися на нинішній території України ще у V–VI столітті. А з виникненням Молдавського Князівства (1359 р.) спостерігається масова міграція тамтешнього населення в Україну, яке в такий спосіб рятувалося від феодального гніту. Переселення пізніших часів (XVIII–XIX століття) привело до виникнення у прикордонних зонах великої кількості молдавських поселень, які зберігаються й до сьогодні. *Болгари*, які також належать до найчисленніших меншин України, перебиралися сюди починаючи з XVIII ст., втікаючи від турецького поневолення. Перша хвиля польської колонізації (Східна Галичина та певною мірою Правобережжя) розпочалася у XIV столітті, а досить інтенсивні переселення *поляків* на територію України мала місце у XVII, XVIII та першій половині XIX століть. На сьогодні в Україні налічується понад 200 тис. поляків. *Євреї* з'явилися в Україні також унаслідок міграції представників цього етносу, які проживали у Польщі і у XVI–XVII століттях переселилися на українські землі. Оскільки за законом 1796 р. російський уряд дозволив їм селитися лише на місцях до правого берега Дніпра (так звана смуга осілості), то основні їхні поселення виникали саме тут.

Розселення представників інших, крім українського, етносів має свої особливості – як правило, за перших міграційних хвиль вони селилися компактно (молдавани, румуни, угорці та ін.). Автохтонне російське та беларуське населення також відзначалося компактністю розміщення. Однак у пізніші періоди розвитку суспільно-політичних процесів в Україні відбувалися помітні зміни у розселенні. Нині компактні поселення етнічних меншин зберігаються у прикордонних західних та південно-західних районах України (угорці, румуни, молдавани, болгари, греки), Криму (росіяни, кримські татари) та певною мірою східних областях (росіяни). Нечисленні компактні етнічні поселення виникають останнім часом в Одеській області у зв'язку з поверненням із депортації німців, які мешкали в Україні до 1940-х років. [2, с. 3–4]

Особливості розвитку України визначають специфічність етнополітичної ситуації та її відмінність у інших поліетнічних країнах:

1) етнополітичний ренесанс національних меншин, стрижнем якого є повернення до своєї етнічності і перелаштування на взаємодію не з російською (як це було за умов русифікації, у тому числі в Україні), а з українською етнічністю;

- 2) переважно дисперсне розміщення представників національних меншин;
- 3) існування незначних (за чисельністю і розмірами території) ареалів, де одна етнічна меншина складає більшість населення;
- 4) формування нових меншин на основі тих, хто повернувся з депортації, а у перспективі – тих, що формуватимуться із мігрантів, які отримують статус біженців і згодом можуть претендувати на громадянство України.

Певною мірою перелічені особливості враховано у законодавчих актах, які створюють правові завади реалізації етнополітики Української держави, щодо національних меншин. До них належать закони України «Про національні меншини в Україні» (1992), «Про громадянство України» (1997), «Про біженців» (1993), «Про мови в Українській РСР» (1989), «Про освіту» та ін.

Україна приєдналась до Рамкової конвенції про захист національних меншин (1 травня 1998 р.). Крім того, вона взяла на себе зобов'язання відносно дотримання Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1201 (1993 р.) – за винятком визнання колективних прав на територіальну автономію, що базується на етнічних критеріях (ст. 11 проекту додаткового протоколу).

На честь України слід сказати, що демократизація в усіх сферах життя, відмова від тоталітарної спадщини, відсутність ознак дискримінації, перш за все на національному ґрунті, сприяють толерантному співіснуванню різних народів. Законодавчо було закріплено неприпустимість привілеїв за етнічною чи іншою ознакою. Однак криза в економіці, брак об'єднуючої національної ідеології, активна політизація етносів на тлі різних ментальних пріоритетів обумовили конфліктність міжетнічних відносин:

1) конфліктний потенціал пострадянської етнічної ідентифікації полягає в багатокультуратії українського суспільства. Найбільший поділ пролягає між прибічниками етнічного патріотизму, а в крайніх випадках – націоналізму, з одного боку, а з другого – прихильниками «слов'янської єдності» та територіального патріотизму;

2) постійним джерелом напруги в Україні є мовна біполярність. Мовний розкол у суспільстві перетворюється на знаряддя політичної боротьби. Незбігання етнічної належності з мовною самоідентифікацією є серйозною етнополітичною проблемою. Мова стає сильнішим ідентифікатором, ніж етнос;

3) поляризація етнічних інтересів у регіональному розподілі створює перешкоди на шляху консолідації українського етносу;

4) брак рівноваги між збереженням креативного потенціалу української нації і реалізацією прав інших етносів;

5) подвійна ідентичність українського суспільства може породжувати заперечення національних цінностей, демонстрування презирства до всього національного. Звідси – необхідність створення правового механізму міжетнічного компромісу як шанс стабілізації проблеми полікультурності, подолання кризового стану української нації;

6) брак національної ідеології, здатної консолідувати навколо ідеї всебічного розвитку Української незалежної держави всіх громадян незалежно від їх етнічного походження. У цьому сенсі зменшуватиметься роль етнічного ідентифікаційного чинника, посиляться вплив нових соціальних сегментів суспільства;

7) кризовість та конфліктність пострадянської ідентифікації етноспільнот поглиблює специфіка конфесійної ситуації, розмитість релігійних уявлень. Релігія перетворилася на дезінтегруючий чинник;

8) відчуття власної неповноцінності та як наслідок колоніальної спадщини, комплекс української меншовартості ускладнюють процес української національної ідентифікації. Користуючись колоніальною свідомістю українського населення, частина української еліти зробила ставку на російські культурні цінності, особливо в районах з питомою часткою російського населення. Реідентифікація цієї частини українського соціуму – першопричина кризових явищ у процесі становлення національної ідентичності;

9) спроба частини української еліти нав'язати етнічну модель нації посилила вияви регіоналізації;

10) додатковими чинниками етнічної поляризації суспільства стали етнополітичний регіоналізм у Криму та вияви кримського сепаратизму як наслідок політизації кримськотатарської етнічності. [3; с. 51–52].

Як свідчить практика, більшість етнічних конфліктів виникає в результаті незадоволення потреб національних меншин у представництві їхніх інтересів в органах державної влади та участі в політиці. Досвід показує, що існують принаймні чотири шляхи розв'язання цієї проблеми: передача влади, спільне використання повноважень, плюралізм системи виборів у сфері культури, гармонізація громадського життя.

Передача влади. Перевага цього способу полягає у тому, що деякі конфлікти стають справою регіонів, а центр у цьому разі може відігравати роль неупередженого судді. Класичним прикладом є швейцарська система конфедерації кантонів. Разом з цим зазначимо, що передача влади може привести до нових конфліктів. Це пов'язано з тим, що створення нових держав у рамках федерації породжує нові меншини і нові вимоги незалежності. Без надійного захисту загальних громадянських прав передача влади може також призвести до винищувальних міжусобиць та етнічних чисток.

Спільне використання повноважень передбачає, що всі етнічні групи представлені у владних структурах. Одна з систем такого представництва дістала назву «консоціалізм»: визнання вимог усіх етнічних груп оформлюється через створення уряду з представників еліт ключових груп, при цьому їхні домагання розглядаються не як безперечні принципи, а як групові інтереси. Основні недоліки цієї системи пов'язані з труднощами, що виникають під час виборів, конкуренцією через відповідальні посади, а також можливістю встановлення диктатури еліт.

Плюралістична система виборів. Найпоширенішою формою є пропорційне представництво. Можливе прийняття особливих правил, що перешкоджають формуванню уряду на відверто етнічній чи релігійній основі і вимагають, аби керівники всіх партій походили з різних етнічних груп. Продумана система виборів може сприяти створенню міжетнічних альянсів.

Державна політика в галузі культури. Етнічні конфлікти нерідко базуються на стереотипах, міфах, забобонах. Тому в багатьох країнах вводяться загальнонаціональні програми освіти з метою формування єдиної свідомості. Для цього класи у школах формуються з представників різних етнічних груп, розробляються методики формування толерантності в різних вікових групах і соціальних верствах населення, вживають заходи щодо підвищення поінформованості про різні культурні традиції в багатоетнічних регіонах.

У зв'язку з цим доречно звернутися до рекомендації Комісії з прав людини (Підкомісія з питань запобігання дискримінації та захисту меншин) Економічної та Соціальної Ради ООН. Зокрема, в Рекомендаціях говориться про доцільність включення до навчальних планів усіх держав навчання толерантності представників усіх груп, ознайомлення груп більшості населення з культурами груп меншин у такий спосіб, аби вони могли усвідомити цінність цих культур як джерела збагачення суспільства в цілому. Крім того, пункт 12 зазначених Рекомендацій передбачає: «Представники різних груп повинні користуватися правом участі на основі своїх власних культури і мови в культурному житті громади, створювати твори мистецтва і робити внесок у розвиток науки та послуговуватися цими творами й результатами наукового прогресу, охороняти свою культурну спадщину і традиції, мати власні засоби інформації та інші засоби комунікації, на основі рівності мати доступ до державних або громадських засобів масової інформації» [4, с. 4].

Сьогодні вже можна говорити про деякі реалізовані можливості задоволення потреб етнічних меншин. Нині в Україні зареєстровано близько 270 національних культурних товариств, у тому числі 23 із всеукраїнським статусом. За їхньою ініціативою створюються культурні центри, відкриваються класи, запроваджуються факультативи, недільні школи для вивчення етнічних мов, історії та культури меншин, проводяться етнічні фестивалі тощо. Станом на 2002 р. в Україні функціонував 21 млн загальноосвітніх навчальних закладів, з них з російською мовою навчання – 1935 (1934,5 тис. учнів). Навчання українською і російською мовами здійснювалося у 2235 навчальних закладах. Російську мову як предмет вивчали 1807 тис. учнів. Нині в країні діють 30 російських театрів. У бібліотеках зібрано понад 440 млн примірників літератури російською мовою (55 % загального фонду). За даними Книжкової палати України, у 2002 р. російською мовою видано 3016 одиниць книг [5, с. 13, 15].

Сформовано мережу навчальних закладів, у тому числі тих, що дають вищу освіту, у місцях компактного поселення представників етнічних меншин:

це, зокрема, Берегівський педагогічний інститут у Закарпатській області (угорська мова навчання), Болградська гімназія з українською та болгарською мовами навчання в Одеській області, Боян-Глинська румуномовна гімназія у Новоселицькому районі, Мольницький та Каранчівський ліцеї у Глибоцькому районі Чернівецької області.

Завдяки діяльності головної спеціалізованої редакції в Києві та відповідних редакцій видавництв «Таврія», «Січ», «Карпати», «Каменяр», «Маяк», «Прапор», «Донбас» п'ятий рік функціонує державна система задоволення потреб у літературі різних національностей на основі щорічної Державної програми. За останні три роки побачили світ близько 260 назв видань, підручників і навчальних посібників, книжок для дітей, які вийшли 22 мовами етнічних меншин. Для учнів 1–11 класів надруковано підручники і навчальні посібники польською, німецькою, угорською та румунською мовами.

Мовами етнічних меншин видається близько 1416 назв газет, з них 1356 – російською мовою. За рахунок бюджетних асигнувань друкуються додатки до парламентської газети «Голос України»: болгарською мовою – «Роден край», польською – «Дзенік Кійовські», єврейською – «Єврейські вісті», вірменською – «Арагац», румунською – «Конкордія», німецькою – «Дойче канал», кримськотатарською – «Голос Криму».

При національно-культурних товариствах створено близько 2 тис. колективів художньої самодіяльності, серед них ті, які вже здобули визнання не тільки у своєму етнічному середовищі, а й у загальноукраїнському контексті, а подеколи й поза межами України: фольклорний ансамбль «Шатлик» польського товариства «Згода», татарський вокальний ансамбль «Банім Банот». Культурно-мистецькі традиції різних етносів представляють єврейський театр «Мазлтов», єврейський музичний театр «Штерн», циганський театр «Романс» у м. Києві, кримськотатарський музичний театр у м. Сімферополі, угорський театр у м. Берговому Закарпатської області.

Висновки.

1. Активізація національних меншин і етнічні конфлікти значною мірою зумовлені розбіжністю територіальних кордонів з етнічними, а також нерівністю і економічною маргіналізацією етнічних груп.

2. Основні вимоги національних меншин можуть бути розглянуті в контексті основних прав людини. Проте постановка і обговорення проблеми колективних прав етнічних груп є актуальним завданням і потребує всебічного вивчення.

3. Більшість етнічних конфліктів є наслідком нерівномірного розвитку етнічних груп. Два основні способи подолання цієї нерівності – пропорційність і позитивні дії, які передбачають розподіл соціальних благ за групами відповідно до їх частки в населенні, цільову підтримку певних груп і вирівнювання соціального дисбалансу шляхом запровадження квот або спеціального субсидування.

4. Розгляд у взаємозв'язку проблеми захисту прав національних меншин і врегулювання етнічних конфліктів дають змогу не тільки виявити глибинні причини міжнаціональних зіткнень, а й ефективно впливати на конфліктну ситуацію з метою зниження міжетнічної напруженості й врегулювання конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К., 2003. – 373 с.
2. Євтух В. Б. Національні меншини – об'єкт державної етнополітики / В. Б. Євтух // Укр. Географ. журн. – 2007. – № 3. – С. 5–9.
3. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України / О. Кривицька // Політ. менеджмент. – 2005. – № 3 – С. 42–62.
4. Захист меншин. Можливі шляхи й засоби полегшення мирного й конструктивного розрішення проблем, пов'язаних із меншинами. Рекомендації // Е / CN. 4 / Sub 2 / 1993 / 34 / Add. 4.
5. Міжнаціональні відносини та задоволення етнокультурних потреб національних меншин в Україні. Державний комітет України у справах національностей та міграції. – К., 2002. – 325 с.

ПРАВА НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ И ЭТНИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ В УКРАИНЕ

Климова Г. П.

Проанализированы пути формирования полиэтничности населения и размещения этнических групп в Украине. Рассмотрены правовые предпосылки реализации этнополитики Украинского государства в отношении национальных меньшинств. Исследованы проблемы защиты прав национальных меньшинств во взаимосвязи с урегулированием этнических конфликтов.

Ключевые слова: нация, этнос, межнациональные отношения, межнациональные конфликты, этнополитика.

RIGHTS FOR THE NATIONAL MINORITIES AND ETHNIC CONFLICTS ON UKRAINE

Klimova G. P.

The ways of forming of polietnichnost population and placing of ethnic groups on Ukraine are analyzed, legal pre-conditions of realization of the etnopolitic Ukrainian state in regard to the national minorities are considered, the problems of defence of rights for the national minorities in intercommunication with the settlement of ethnic conflicts are explored.

Keywords: nation, ethnos, international relations, international conflicts, etnopolitika.

